

ANTUN MILOVAN – ŽRTVA KOMUNISTIČKE "PRAVDE"

Ivan GRAH
Župni ured Ližnjan

UDK 940.53/.54 : 929 Milovan, Antun
Pregledni rad
Primljeno 10. travnja 2000.

Antun Milovan (1907. – 1945.) iz sela Režanci bio je vrlo poznat kao skrban otac obitelji, napredan poljoprivrednik, istinski narodnjak kršćanskog usmjerenja, revan i aktivan vjernik, suradnik i prijatelj svećenika, antifašist i antikomunist, mučenik komunizma. Tri su mu sina izabrala svećeničko zvanje, od kojih je najmlađi Ivan, aktualni porečko-pulski biskup. Antun je podržavao narodnooslobodilački pokret koliko mu je savjest dopuštala, ali se nije dao uvući u njegove strukture. Komunistički su ga sektaši na svirep način likvidirali koncem ožujka 1945. godine. Zločin su u tisku i na sastancima opravdali teškim izmišljenim podvalama i optužbama koje su se nekritički ponavljale i u kasnijim napisima i interpretacijama.

Antun Milovan rodio se u Režancima 30. ožujka 1907. u seljačkoj, vjerničkoj i narodnjačkoj, brojnoj i gospodarski naprednoj obitelji.¹ Bio je otac petero djece. Tri su sina izabrala svećeničko zvanje: Miroslav je župnik Gospe od mora u Puli i kanonik pulskog katedralnog kaptola, Vjekoslav je vršio službu tajnika BKJ i zatim HBK u Zagrebu do 1997., a od 1998. obnaša službu postulatora u kauzi za beatifikaciju sluga Božjega Miroslava Bulešića, te Ivan, višegodišnji župnik u Rovinju gdje ga je zateklo imenovanje za porečko-pulskog biskupa koncem 1997. godine. Svećeničko su zvanje prigrlili pokojnikov brat Marijan, sadašnji župnik u Savudriji i nećak Milan, aktualni župnik u Premanturi i dekan pulskoga dekanata. Milovani su zapravo živjeli u obiteljskoj zadruzi kakvih je još između dva rata bilo mnogo diljem Istre. Tri su brata osnovala svoje obitelji i svi su živjeli pod istim krovom u zavidnoj slozi. Početkom II. svjetskoga rata u zajednici je

1 Ivan GRAH, *Istarska Crkva u ratnom vihoru (1943 – 1945)*, Pazin 1992., str. 109 – 116. Za sastavljanje biografske jedinice *Antun Milovan* poslužio sam se spisima koje ljubomorno čuva sin Miroslav u obiteljskoj pismohrani kao i saznanjima pojedinih svjedoka i objavljenim gradivom.

Antun Milovan (1907. – 1945.)

bilo 10 djece ispod 10 godina. Antun je nakon očeve smrti kao najstariji sin imao glavnu, ali ne i nametljivu riječ u mnogobrojnoj obitelji. On se s braćom mukotrpno probijao kroz život, unaprijedio je očevinu primjenom tada najsuvremenijih agrotehničkih metoda koje su širili agronomi u gospodarski još zaostaloj Istri. Među prvima je nabavio razne poljoprivredne strojeve, vršalice i traktor kojima su baratali i sinovi sjemeništarcu za vrijeme ljetnih praznika. Antun je kao najstariji brat prije i za vrijeme rata talijanskim zakonom bio oslobođen vojničke obveze, jer se morao brinuti za brojnu obitelj. Kao dječak je uspio završiti hrvatsku pučku školu prije dolaska Itali-

je koja je nakon 1918. godine počela sustavno istrebljivati hrvatski jezik u školama i u svagdanjem životu. Antun je bio vrlo načitan, iz Zagreba je primao *Glasnik Srca Isusova*, a iz Sarajeva *Nedjelju*. Pojedine je članke i isječke, posebno one koji su tumačili komunističke zablude, prepisivao i dijelio znancima i istomišljenicima na čitanje. Osobito se u predratnim godinama bilo prepričavalo pastirsko pismo o komunističkoj opasnosti koja je prijetila Europi i na koju su upozorili svećenike i vjernike biskupi Triju Venecija.² Zdušno je širio i hrvatske knjige koje je Božo Milanović putem Družbe sv. Mohora za Istru tiskao u Trstu i za njih teškom mukom uspio dobiti dozvolu od talijanskih vlasti. Te su knjige karabinjeri i fašisti po selima znali protuzakonito plijeniti i čitatelje zlostavljati, a povjerenike globiti i zatvarati.³ Kao zauzet vjernik nedjeljom je i blagdanom predvodio pučku pobožnost uz moljenje krunice, čitanje nabožnog štiva i pjevanje crkvenih pjesama u obližnjoj crkvi Sv. Germana. Na toj bi se pobožnosti skupilo i do stotinjak vjernika, napose starijih i djece koji nisu mogli pješačiti na nedjeljnu misu u župnu crkvu. Podržali su ga i svećenici s kojima je prijateljjevaio, posebno

2 Zajednički pastirski list biskupa Triju Venecija *Pogibao komunizma*, posebno dvojezično talijansko i hrvatsko izdanje, Trst 1937., str. 1 – 29.

3 Božo MILANOVIĆ, *Hrvatski narodni preporod u Istri*, II, Pazin 1973., str. 525 – 532; Isti, *Istra u dvadesetom stoljeću*, 1, Pazin 1992., str. 228 – 238.

braća Antun, Valentin i Josip Cukarić, Ivan Pavić, Miroslav Bulešić i Božo Milanović. Svoje narodnjaštvo, hrvatski a ne jugoslavenski orijentirano, iskovao je čitanjem dobrih knjiga i prijateljevanjem s istomišljenicima. Vjerojatno je i on podržavao i širio narodnjački duh i buđenje nacionalne svijesti osnivanjem i širenjem tzv. "trojki" istomišljenika, što talijanska policija nije uspjela otkriti. Tako su se zauzeti hrvatski narodnjaci pasivnim i zavjereničkim otporom borili protiv potalijančivanja svoga naroda. Taj su način rada u trojkama i prodiranja u narod Svetvinčenštine prihvatili i prvi partizanski organizatori NOP-a i NOB-a.⁴ Antun Milovan održavao je prisne veze s Božom Milanovićem koga je povremeno posjećivao u Trstu, čak i u ratnim godinama kad je bilo opasno bilo kamo putovati. Prigodom zadnjega putovanja brodom u Trst 1994. godine na povratku se zaustavio u Poreču te u sjemeništu pohodio sinove Miroslava i Vjekoslava, poveo ih je u grad i s njima se slikao. Možda je to bio i neki crni predosjećaj onoga što su mu komunisti kovali. Početkom iste godine širio je veliki zidni hrvatski kalendar koji je Božo Milanović bio izdao dozvolom njemačkih osvajačkih vlasti, što je izazvalo bjesomučan napad i osudu sa strane partizanskih čelnika Istre.⁵

Antun je u predratno vrijeme radio u pulskom brodogradilištu i ondje se koncem 1941. godine upoznao s Mijom Pikunićem, povratnikom iz Zagreba, tajnim širiteljem komunističke ideologije i narodnooslobodilačkog pokreta. Postali su prijatelji, iako su bili suprotnih ideja. Talijanska je policija 6. rujna 1942. uhitila Pikunića i osudila ga na višegodišnji zatvor. Uspio je uteći negdje sredinom 1943. godine kod Tržiča (Monfalcone) kad su ga karabinjeri vodili na zamjenu za višeg talijanskog časnika koga su partizani bili zarobili. Potajno je dopješačio u selo Režance i dočekao kapitulaciju Italije 8. rujna 1943. godine, prema svjedočenju ukućana, sakriven na tavanu kod Antuna Milovana. Tada je Pikunić prijateljski nagovarao Antuna da stupi u partizanski pokret i preuzme službu seoskog odbornika. Antun je ponudu odbio, jer kao aktivan vjernik nije želio surađivati s onima koji su bili zadojeni komunističkom ideologijom. Ta pojedinost nije uvedena u službeni životopis Mije Pikunića, prema kojem je on bio osuđen na posljednjem procesu antifašistima u Rimu 20. srpnja 1943. na 15 godina stro-

4 Herman BURŠIĆ, *Medulin – Savičenta – Sutivanac*, Prilozi o zavičaju, 3, Pula 1983., str 154.

5 Božo MILANOVIĆ, *Moje uspomene*, Pazin 1976., str. 114; Ivan GRAH, n. dj., str. 43.

gog zatvora i u travnju 1944. godine bio pušten na slobodu, sretno stigao u Istru i u Labinu postao sekretarom kotarskog komiteta, zatim političkim komesarom pazinsko-pulskog vojnog okruga.⁶

RATNA MLADOMISNIČKA SLAVLJA

Antun Milovan aktivno je sudjelovao u pripremama svećeničkog ređenja i mlade mise rođaka Miroslava Bulešića u župnoj crkvi u Svetvinčentu 11. i 26. travnja 1943. godine.⁷ On je bio jedini svjetovnjak koji je na mladomisničkoj večeri i pred mnogobrojnim uzvanicima uputio mladomisniku sadržajnu zdravicu i usrdne čestitke. Pročitao je svoju *"vrlo kratku i dosta priprostu, ali srdačnu čestitku."* Najprije je zahvalio Svevišnjemu što je rodbinski vezan s mladomisnikom, što su muke njegovih roditelja, rodbine i prijatelja radošću okrunjene i što će mladomisnik kao svećenik nastaviti djelo Isusa Krista u pomirenju neba sa zemljom. Zatim je nastavio: *"Budući da je današnji naraštaj u svojoj vrtoglavosti tako duboko pao i nema volje ni moći da se sam opet podigne, jer daleko od Božjih zakona sve više luta i traži spas ondje gdje ga ne može naći, izabrao je nebeski Otac i tebe da poput milosrdnog samaritanca liječiš, uzdižeš, učiš i dijeliš Kruh života. Kažeš pravi put zalutalima. Koriš i miluješ, da budeš otac i majka siročadi. A mi smo svi uboge sirote, ako nemamo onih koji nas uče, savjetuju, tješe Bog dragi nam te poslao u zgodan čas, jer ako je ikad svijet trebao zdrave nauke, a to je posebno pak danas, kada bijesni žestok vihor i crna oblačina te nastoji da uništi sve što je sveto i pošteno..."* Govornik je u nastavku zaželio razne Božje blagoslove istaknuvši ovaj: *"Neka Bog blagoslovi, poživ i učvrsti našu, nažalost, toliko izmučenu domovinu, da bi konačno prosvijetlilo i na nas sunce slobode i vremenitog blagostanja za kojim toliko čeznemo. Ali nas u isto vrijeme obuzima velika nada i stalni smo da je naš spas dosta blizu. Makar nas to muke i suza stajalo – doći će i mora da dođe."* Svoj je vatreni govor i zdravicu završio poklicima: *"Živio Krist*

6 Slavko ZLATIĆ, *Životni put i lik Mije Pikunića*, Pazinski memorijal, 9, Pazin 1979., str. 21 – 25.

7 Miroslav Bulešić (1920. – 1947.) rodio se u selu Čabrunići, teologiju je studirao u Rimu, službovao u Baderni, Kanfanaru i Pazinskom sjemeništu. Ubio ga je komunistički sektaš prigodom prve poratne krizme u Lanišću 24. kolovoza 1947. Životopis vidi: Marijan BARTOLIĆ, *Miroslav Bulešić*, Pazin 1990.; Antun MILOVAN, *Svjedok vjere Miroslav Bulešić*, Poreč 1996.

Kralj. Živila naša sveta vjera. Živjeli naši svećenici. Živili naši bogoslovi i sjemeništarcu. Živila naša domovina! Još jednom – živio naš Mladomislak."⁸

Ispjevao je *Dobrodošlicu* i mladomislaku Josipu Cukariću⁹ prigodom njegove prve mise najavljene za 12. prosinca 1944. godine u obližnjoj crkvi Majke Božje od trih kunfina osvrnuvši se na teško ratno stanje i neizvjestan njegov kraj. Ta je godina bila najkrvavija godina u istarskoj povijesti: goloruki je narod stradavao od nacifašističkog osvajača, od partizanskih oslobođitelja i od savezničkih bombardiranja. Ipak je kao vjernik i rodoljub nagovijestio mir, bratsku slogu i sreću kao plod naše istinske vjere i štovanja Boga te je prisutnima uputio završne riječi: *"Zato sada uzdignimo glase neka cijeli pakao uzdrma se: Bože, čuvaj našu Domovinu da ostane vjerna tvome Sinu! Samo čuvajući narod od hudobe, doći će do mira i bratske sloge. A bez toga dobra neće biti. Što nas ima, krv ćemo liti."* Dosljedno i odvažno je bila sročena završnica Antunove *Dobrodošlice* u čast trećega brata svećenika iz obitelji Cukarić koji se odvažio za svećeničko zvanje u vremenu kad su komunisti i oznaši kovali plan govornikova smaknuća.¹⁰ Bog je nagradio Antunovu vjeru i predanost time što su njegova tri sina – Miroslav, Vjekoslav i Ivan – izabrali svećeničko zvanje.

TRAGIČAN SVRŠETAK

U predratnim i ratnim godinama selom i Svetvinčenštinom jače su se uprisutnile i širile ljevičarska i komunistička ideologija i propaganda,¹¹ ideologija i propaganda koje je Antun otvoreno pobijao, osobito prije pada Italije kad se nikoga nije trebao bojati. Velika je većina seljana bila privržena vjeri i Crkvi, u Došašću i u Korizmi naglas se molilo i pjevalo hrvatski po obiteljima, na što su karabinjeri prigodom ophodnje znali i koriti glavare obitelji. U ratno vrijeme seljani su se sve više idejno razilazili te je dio sela odano vjeri bilo prozvano "Mali Vatikan", a drugi dio "Mala Moskva." U takvim idejnim previranjima s jedne je strane rastao Antunov ugled, a s dru-

8 Govor pohranjen u obiteljskoj pismohrani.

9 Josip Cukarić (1921. – 1952.) rodio se u župi Juršići, službovao je u Svetvinčentu i u Baderni gdje je nastradao u prometnoj nesreći.

10 Vidi bilj. broj 8.

11 Herman BURŠIĆ, n. dj., str. 153.

ge je strane rasla zavist koju su podbadali komunistički sektaši do podmukle borbe za njegovu osudu.

Nakon večere 22. ožujka 1945. Antun je napisao kratko pismo sinu Miroslavu koji se školovao u porečkom sjemeništu, dok je mlađi brat Vjekoslav bio došao kući zbog bolesti i na povratku u Poreč trebao odnijeti pismo bratu. Evo nekoliko rečenica iz toga pisma: "*Pitaš kako je ovdje. Znaj da ide sve na gore i gore, samo Bože pomози... A za doma niti ne mislite do veće sile i dokle vam mi ne dozvolimo... I tako se vučemo iz dana u dan prema "slobodi". Priroda se budi na novi život i naše ponašanje neka dokaže da želimo uskrsnuti s Kristom... A zato pratimo ga na putu križa što više možemo. Trapeći sami sebe i podnoseći svagdašnje neprilike i križeve, pa će nam sve postati slatko kao med...*"¹² Svršivši pismo sinu nastavio je pisati drugo pismo bratu Mihi u Klanu. Pismo je prekinuto na ovim rečenicama: "*Zlo se piše po svoj Istri, osobito svećenici su postali "banditi". Bože, pomози i rasprši sotone...*"¹³ I, dok je razmišljao što će nastaviti, na ulazna su, još nezaključana vrata, banuli pravi banditi, neke ljudske spodobe dobro naružane i s partizanskim kapama i oznakama. Antun je pokušao pobjeći na kat, ali su ga neočekivani došljaci začas svladali i gotovo iznijeli u noć. Pisma nisu pokupili, ostala su na kuhinjskom stolu te ih ljubomorno čuva sin Miroslav. Kasnije su partizani širili glasine da su se dočepali nekih pisama koja je Antun bio odaslao Nijemcima i u kojima im je naveo imena partizanskih aktivista i molio ih da u Režance smjeste domobransku posadu.

Zlikovci su Antuna prema kasnijem saznanju ukućana odveli u jedan kažun gdje mu je jedan oznaš u krugu istomišljenika izrekao smrtnu osudu. Razvezali su mu i ruke. Osuđenik je iz džepa izvadio krunicu i počeo moliti. Kažun je osvijetljavala mala petrolejka. Ugledavši krunicu jedan mu je partizan dobacio: "*Ča misliš da će ti to pomoći!*" Saslušavši neopozivu presudu na smrt Antun je odgovorio: "*Umirem nevin za svoj narod i vjeru!*" Koljačkoj se družini žurilo te su iste noći nevinu žrtvu bacili u neku, do danas nepoznatu jamu. Partizanski je *Hrvatski list* od 12. travnja 1945. pisao da je Antun bio osuđen na smrt strijeljanjem, ali je izvršenje presude bilo mnogo zvjerskije. Jedan prvoborac i Antunov prijatelj nije želio ponijeti u grob svoja saznanja u svezi s njegovom pogibijom, nego ih je povjerio pouzdanom prijatelju. Jedino nije htio spomenuti jamu u koju je bio bačen.

12 Vidi bilj. 8.

13 Vidi bilj. 8.

Već spomenuti *Hrvatski list* u članku *Kažnjen izdajnik iz Režanci* nazvao je Antuna Milovana izdajnikom i izrodom koga su narodne vlasti uhitile i osudile na smrt zbog izdaje naroda. Optužnica ga je teretila: 1. da je on "njemačkoj policiji redovito javljao kako će i gdje moći uhvatiti pojedine naše drugove"; 2. da je u pismu njemačkoj policiji u Puli "molio Nijemce da u Režancima postave domobranski garnizon"; 3. da je "poslao Gestapo-u¹⁴ popis imena aktivista NOF-e" (Narodnooslobodilačka fronta); 4. da je "Nijemcima dao upute kako treba da postave zasjede da bi te aktiviste pohvatili"; 5. da je on "kriv za česte upade Švaba u selo Režance, za pljačke i ostale zločine koje su Švabe izvršile nad ovim selom"; 6. da su na njegov poziv "fašistički banditi iz Savičente upali 22. VII. 1944. u selo Režance i tom prilikom ubili jednog starca, a drugarici Petrović bodežom iskopali oči." Članak završava tvrdnjom: "Na saslušanju izrod Milovan priznao je, da je kriv za sve što je gore navedeno. Osuda nad njim je izvršena strijeljanjem." Takvo je bilo partizansko krojenje pravde "u ime naroda".

Tako je kruti partizanski ratni tisak opisao djelovanje jednog ponosnog narodnjaka i istaknutog antifašista, vizionara domovine Hrvatske i dosljednog vjernika. Na sličan je način bezdušni komunistički sustav postupio i s drugim narodnjacima širom Istre i nametnuo svoje tumačenje koje su i povjesničari NOP-a (Narodnooslobodilački pokret) i NOB-a (Narodnooslobodilačka borba) revno prepričavali do demokratskih promjena. Najistaknutije istarske narodnjake i vjernike koje nije uspio ušutkati fašizam kroz 25 godina sustavnog odnarođivanja uspio je ne samo ušutkati, nego istrijebiti bezdušni komunizam proglašivši ih narodnim neprijateljima, izdajicama svoga naroda i slugama okupatora.

PORATNE NEPRAVDE

Milovani su i nakon Antunova nestanka i dalje ispaštali: Općinski NOO Svetvinčenat prisilio ih je da "dobrovoljno" izruče za NOVJ (Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije) jednog vola i o tome izdao pismenu potvrdu 7. travnja 1945. tj. samo 14 dana nakon Antunova danka u krvi. Nakon rata, službenik Financijskog odjela Kotarskog NOO-a Žminj obilazio je Svetvinčenštinom i od žena zahtijevao da za "izgradnju nove države"

14 Njemačka policija koja je krvavo obračunavala sa svojim žrtvama poput OZNE kod nas.

žrtvuju koji komad zlata. Češće je uznemirivao i ženu pokojnoga Antuna da "daruje" prsten ili lančić, drage uspomene dobroga muža. Pod pritiskom je predala lančić uz pismenu potvrdu od 6. srpnja 1945. U potvrdi piše da je "*drugarica Milovan Fuma dala jedan zlatan lančić za izgradnju nove Države.*"¹⁵ Junačka je majka i udovica provela u pulskom zatvoru desetak dana 1947. godine zbog ustrajnog i odvažnog odbijanja da se učlani u SRZ (Seljačku radnu zadrugu). Kad je pokojnikov brat Miho zatražio sudsko proglašenje mrtvim brata Antuna, Kotarski je sud u Puli riješio molbu 31. listopada 1950. pod brojem R 682/50. i za dan smrti odredio "*dan koji je slijedio prvu godišnjicu prestanka ratnog neprijateljstva poslije II. svjetskog rata*", a bratovu izjavu sročio riječima: "*Antun je bio mjeseca marta 1945. godine po noći odveden po nepoznatim osobama u nepoznatom pravcu, te se od tada do danas nikome nije javio, a niti kući povratio.*"¹⁶ Tako je Kotarski sud zanijekao raniju presudu "narodnoga suda" i porekao pisanje *Hrvatskog lista* broj 75 od 12. travnja 1945. godine u kojem prema pisanju Rade Peleša "*svaki čovjek ima ime i prezime*".

Mario Mikolić sa simpatijom je opisao ondašnje akcije i podvige OZNE na Pulštini u podlistku *Večernjeg lista* "OZN-a NE MIRUJE". U nastavku od 9. rujna 1975. *Prolaz je slobodan* opisao je slučaj iz Režanci riječima: "*Tu je bio neki Milovan, koji je uz pomoć Nijemaca nastojao postaviti domobranski garnizon i pri tome izdavao partizane i odbornike. Morao je biti osuđen na smrt.*"

I Herman Buršić na kolokviju o Svetvinčenštini i o pjesniku Toni Smoljancu 26. travnja 1981. godine prepričao je, ne posumnjavši ni u jednu riječ optužbe i presude, životnu tragediju Antuna Milovana ovim riječima: "*Petnaest dana prije oslobođenja, naši su organi sigurnosti uspjeli kazniti (Usp. "Hrvatski list" br. 75 od 12. IV 1945) izdajnika M. iz sela Režanci. Osudili su ga na smrt radi izdaje naroda. On je bio u službi okupatora, dostavljao izvještaje njemačkoj policiji i pomagao pri hvatanju pojedinih naših ljudi (npr. predsjednika Općinskog NOO-a Savičente i domaće ljude iz Režanaca). Gestapou npr. dostavljao je popis aktivista JNOF-a i dao im upute kako da postave zasjedu za njihovo hvatanje. Zatražio je od Nijemaca da u Režancima postave domobranski garnizon. Kriv je za česte upade Nijemaca*

15 Vidi bilj. 8.

16 Vidi bilj. 8.

u sela Savičenštine i za počinjene zločine. Priznao je krivicu i strijeljan je."¹⁷

Godinama nakon rata neki su prvoborci žalili što nisu mogli spasiti nevinoga čovjeka od one jezive smrti. Među njima i jedan seoski odbornik i Antunov kum koji je ponavljao u pouzdanom društvu da su ga odveli bez njegova znanja, a kamoli odobrenja. Redovito su zaduženi pepekovci (članovi organizacije pod nazivom "Protiv pete kolone") odvodili žrtve uz pristanak odbornika, ali ako odbornik nije dao svoj pristanak oznaši bi ga izigrali i žrtvu odveli kad bi on poslovno bio odsutan. Prema pisanju Hermana Buršića u Režancima je bio osnovan seoski NOO 6. siječnja 1944.; zatim općinski komitet SKOJ-a (Saveza komunističke omladine Jugoslavije) početkom ožujka iste godine; djelovali su već i općinski odbori USAOH-a (Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske), AFŽ-a (Antifašistička fronta žena) te KPH (Komunistička partija Hrvatske). Autor navodi imena i prezimena članova navedenih odbora kao i podatak da su članovi SKOJ-a i USAOH-a bili vrlo aktivni i uz razna zaduženja "*likvidirali su špijune*". Navodi i imenovanje 2. lipnja 1944. godine narodnjaka Srećka Češića, dobrog znanca i prijatelja Antuna Milovana, članom Suda Okružnog NOO-a za Pulu: "*ovaj je jedini mogao nekoga osuditi, za kažnjivo djelo, na smrt*".¹⁸ Herman Buršić je na Pazinskom memorijalu 1974. godine iznio ovaj podatak: "*U kolovozu 1944. god. formirana je u Kužinićima, općina Divšići, kotar Prodol, Okružna OZNA za Pulu, na čelu koje je stajao Ante Rotin. OZNA i četa PPK imale su zajedno s NOO-ima pune ruke posla u hvatanju i kažnjavanju špijuna i provokatora... Dosta posla imali su i narodni sudovi, vojni i civilni.*"¹⁹ Do 28. listopada 1944. bile su formirane Narodne straže, od seoskih i općinskih do kotarskih i okružnih s brojnim zadacima, od suzbijanja kriminala do borbe s petokolonašima, s narodnim neprijateljima i sumnjivim osobama.²⁰ Vjerojatno se nikada neće doznati imena članova navedenih partizanskih ratnih organizacija koji su aktivno sudjelovali u uhićenju, osudi i smaknuću pokojnog Antuna Milovana: jedni su tajnu ponijeli u grob, drugi su oprezni i šute, neki svjedoci i dandanas se boje iznijeti svoja saznanja, dok pokojnikovi sinovi svoja ne žele iznositi u javnost.

17 Herman BURŠIĆ, n. dj., str. 181.

18 Isti, str. 163 – 175.

19 Isti, *Razvoj narodne vlasti u južnoj Istri od 1944. do 1945.*, Pazinski memorijal, 6, Pazin 1977., str. 203.

20 Isti, str. 206 – 207.

I Mijo Pikunić, predratni znanac i prijatelj Antuna Milovana, koji je tada bio član vrha OZNE na Pulštini, žalio je njegov tragičan svršetak. Kao umirovljenik živio je u rodnom Štinjanu i više je puta prije svoje smrti uvjeravao ondašnjeg štinjanskog župnika Valentina Cukarića da je doznao za Antunov nemili slučaj tek nakon što se dogodio. No, nije poznato je li što kao čelnik vlasti – bilo kao ondašnji komesar pazinsko-pulskog vojnog okruga ili kasniji načelnik UDBE, a zatim pročelnik Unutrašnjih poslova Oblasnog NOO-a za Istru,²¹ išta poduzeo protiv onih koji su zločin zamislili i izveli.

Tako je Antun Milovan završio svoj prerani zemaljski hod u žrvnju stalinističke nepravde: bio je čovjek, narodnjak, antifašist i dosljedan vjernik. Volio je svoju obitelj, volio je svoj narod, volio je osobito svećenike, bogoslove i sjemeništare. Bio je sanjar i vizionar nove "Domovine". Ona se rađala u krvi i suzama, ali njezin rođendan nije dočekaio odlukom i nasiljem onih koji se za takvu domovinu nisu borili.

Prof. Herman Buršić svoj je nastup na kolokviju o Svetvinčenštini 26. travnja 1981. godine završio ovom napomenom: *"Ovaj rad je mali isječak velike epopeje koju treba istraživati dalje, nadopunjavati i sintetizirati. Počiva na autentičnim izvorima, koji su dosta oskudni, i na memorijalnoj građi prikupljenoj od organizacije SUBNOR-a Savičente."*²² Ja sam sa svoje strane pokušao ovim nastupom odškrinuti vrata i načeti naličje spomenute "velike epopeje" kojoj pripada neistinit i tendenciozan prikaz duhovne pripreme vjernika na svećeničko ređenje i mladu misu Miroslava Bulešića kao i neljudska osuda uglednog župljanina Antuna Milovana.

S U M M A R Y

ANTUN MILOVAN – VICTIM OF THE COMMUNIST "JUSTICE"

Antun Milovan (1907 – 1945) from the village of Režanci was known as a provident head of family, progressive peasant, promoter of his nation's rights, opposer of all totalitarian ideologies, fervent Catholic, friend and collaborator of priests, and – finally – victim of communism. Three of his sons later chose the

21 Slavko ZLATIĆ, n. dj., str. 23.

22 Herman BURŠIĆ, n. dj., str. 181.

clerical profession, and the youngest of them is the actual Bishop of Poreč and Pula.

Antun Milovan was not actively involved in the popular liberation movement because it was led by communists, but he supported it materially. He had friends and acquaintances in the movement. They protected him to a certain extent, so he hadn't expect the murderous epilogue to his life following the night of the 22nd March 1945, when a group of well-armed unidentified partisans surprised him in his not yet locked house. They overcame him and took him into the dark night, after which he was never seen again. Even some leaders of the partisan movement later regretted his tragic fate, but they did nothing to discover and punish the perpetrators of the savage deed. On the contrary, in the post-war years the heavily affected family was subject to pressure and trouble. In the partisan movement press and on meetings, fabricated deceptions and accusations that were uncritically repeated even in later publications and interpretations justified the crime.

RIASSUNTO

ANTUN MILOVAN – VITTIMA DELLA "GIUSTIZIA" COMUNISTA

Antun Milovan (1907 – 1945) originario della frazione di Režanci, era noto come premuroso padre di famiglia, agricoltore di avanguardia, assertore per i diritti del proprio popolo, avversario di tutte le ideologie totalitarie, cattolico impegnato e fervente, amico e collaboratore di molti sacerdoti e, in fine, vittima del comunismo. – Tre dei suoi figli hanno abbracciato la vocazione sacerdotale, il più giovane dei quali è l'attuale vescovo di Parenzo – Pola.

Antun Milovan non aveva preso parte attiva al movimento popolare di liberazione, perché capeggiato dai comunisti, però lo aiutava materialmente, e nelle file dei partigiani aveva molti conoscenti ed amici e, in un certo qual modo, essi lo proteggevano, per cui egli non si aspettava quella tragica fine. Dal momento in cui è stato sorpreso da un gruppo di partigiani ignoti e ben armati, nella propria abitazione, nottetempo il 22 marzo 1945, prima che si chiudesse a chiave, i quali lo hanno letteralmente soppraffatto e portato nelle tenebre, si è persa ogni sua traccia. La sua tragica morte è stata più tardi deplorata anche da alcuni capi partigiani, però non hanno fatto nulla per scoprire e punire gli autori del crimine, anzi, la famiglia gravemente colpita, per molti anni dopo la guerra, è stata oggetto di varie angherie e molestie. In occasione delle varie riunioni e nella stessa stampa, il crimine veniva giustificato mediante pesanti calunnie, insinuazioni e accuse, le quali venivano acriticamente ripetute nella stampa e nelle interpretazioni.